

autora s različitih područja humanističkih znanosti, a koje iznosi u *Popisu literature* (251–266). Time je ova studija obogaćena interdisciplinarnim znanstvenim pristupom materijalu, gdje se isprepliću i nadopunjuju rezultati raznih disciplina, a to je rezultiralo i iznošenjem novih utemeljenih tumačenja o marijanskoj umjetnosti u Dalmaciji. Dajući slikama vremensku dimenziju i smještajući ih u određene povijesne i društvene okvire, te pojašnjavajući njihovu religioznu i teološku pozadinu, autorica ih približava i oživotvoruje njihov sadržaj čitatelju. Knjigu krasí i uredan znanstveni aparat, a studija je nadopunjena kazalima osobnih i zemljopisnih imena, što je veoma važno za svako djelo, kazalom pojmova.

Zoran LADIĆ

Luka TOMAŠEVIĆ, *Hrvatska katolička misija u Münchenu*. 50. obljetnica života i djelovanja (1948.–1998.). (Knjižnica zbornika »Kačić« – Monografije, dokumenti, građa, 29), Split–München 1998.

Obljetnice se mnogima čine zgodna prilika da o ustanovi u kojoj djeluju ili joj na neki način pripadaju objave monografiju. Na takve, ponekad i raskošne, slavljeničke slikovnice smo već navikli. Rijede nas iznenade monografije čijoj raskošnoj opremi odgovara i bogati sadržaj. Hrvatska katolička misija u Münchenu jedna je od najvećih hrvatskih katoličkih zajednica izvan Hrvatske, pa se zbog toga opravdano bilo nadati da će priređivači monografije uložiti trud da je ozbiljno predstave. Oni su to i učinili. Uz prigodničarske tekstove i fotografije crkvenih dostojanstvenika i osoba odgovornih za rad Misije, koji su sastavni dio ovakvih monografija, glavni tekst o misiji zaslužuje prikaz u ovom zborniku.

Za taj je tekst, zaista, trebalo uložiti puno napora da bi se škrtoj i nepotpunoj dokumentaciji povratio govor, kako bi se iz povijesnih vrela izvukla saznanja o proteklom životu. A saznanja, pogotovu o počecima Misije, nije bilo jednostavno izvući, jer misija seže u vrijeme izagnanstva, nakon drugog svjetskog rata, kad se dokumentacija nije čuvala, a mnogi su možda i poželjeli da što manje bude zapisano kako bi bilo manje nepravilika.

Da bi čitatelju približio problematiku religioznog života hrvatskih vjernika u tuđini, Tomašević je vrlo dobro učinio što je u uvodu (27–36) pokušao prikazati rad hrvatske misije u okviru života opće Crkve, kao i socijalni položaj hrvatskih iseljenika, odnosno radnika na privremenom, kako su ga nazivali, radu u inozemstvu.

U prvom poglavlju autor je ocrtao kratku povijest misije u Münchenu (39–71). Ta kratka povijest otkriva dosad mnoge nepoznate, ili bolje reći neobjelodanjene, činjenice. Početke pastoralne skrbi za Hrvate na münchenskom području, autor iznosi uglavnom na temelju kasnijih arhivskih zabilježaka. Iz njih se saznaje da su pastoralni rad, nakon II. svjetskog rata, u Münchenu organizirali don Stjepan Kukolja te sustavno don Ivo Vitezić i don Andrija Kordić. Od 1950. dušobrižničku službu u Münchenu preuzeo je, najprije kao pomoćnik, a potom kroz dugi niz godina, i kao naddušobrižnik za cijelu Njemačku, fra Dominik Šušnjara, koji je skoro čitav svoj život vezao uz tu misiju, hvaljen i napadan, uglavnom prema političkim opredjeljenjima onih koji su ga prosuđivali (Usp. monografiju S. Čovo, Fra Dominik Šušnjara).

U sljedećem poglavlju autor pokušava ustanoviti broj vjernika i analizira njihovu socijalnu strukturu (73–84). Do 1988., premda postoje državne statistike o radnicima iz bivše Jugoslavije, podatke o hrvatskim radnicima nije jednostavno procijeniti. Podaci nadbiskupijskog ureda od 1988. bez sumnje su mnogo vjerniji i oni pokazuju rast i pad hrvatskih katolika na području misije u Münchenu. Njihov je broj 1996., sa izbjeglicama dosegao 55.000, a može se pretpostaviti da je uz to bilo i onih koji su na području misije, ne mogavši možda dobiti papire, boravili kao »turisti«. Rad s tako velikim brojem ljudi, uglavnom iz siromašnih slojeva i bez stručne spreme, s mnoštvom problema, bio je za Crkvu ogroman izazov.

Trebalo je prije svega riješiti osnovne preduvjete, pronaći potrebne prostorije za molitvu i rad (85–100). Za molitvene i euharistijske sastanke služila je u početku Hrvatima kapela u staračkom domu Vinzentinum, a s povećanjem hrvatskih vjernika mijenjale su se i crkve za njihovo bogoslužno sastajanje, Stephanskirche (1966.) i St. Paulskirche (1968.), kojoj su 1995. Hrvati poklonili veliki maslinov križ, rad Petra Kazije. Osim u tu veliku crkvu, Hrvati su se, kad je njihov broj porastao, okupljali i u nekoliko drugih crkava, bilo u Münchenu ili izvan njega. Od tih su se zajednica izvan Münchena kasnije razvile samostalne misije. Prve prostorije uređene, posebno za rad Hrvatske misije, bile su u Hrvatskom domu kardinala Stepinca (1965.–1976.), a potom su 1977. uređene veće i bolje (dom O. Fra Ante Antić) u samom centru grada, u kojima Misija djeluje do danas.

Srž religioznog rada opisana je u tri poglavlja koja tematski sačinjavaju jedinstvenu cjelinu: to je pastoralno djelovanje, pobožnosti i karitativno socijalna djelatnost, bez koje je Crkva nezamisliva. Pod naslovom *Pastoralno djelovanje* (101–144) obuhvaćeno je samo izravno pastoralno djelovanje, u užem smislu, kao što je: slavljenje sakramenata, blagoslovi, vjeronauk (s poznatim vjeronaučnim olimpijadama) i pastoral tiska. Pod naslovom *Pobožnosti* (145–164) autor piše o: hodočašćima, duhovnim obnovama, javnim procesijama, molitvi krunice na Marienplatzu, putu križa i različitim blagdanskim proslavama. *Karitativnosocijalna djelatnost* (165–180) se razvila kao plod Kristova učenja o pomaganju potrebnima, a prognani Hrvati i izbjeglice su, nakon drugog svjetskog rata, bili i te kako potrebni tuđe pomoći. Tu su pomoć najprije razvili međusobno, osnovavši i u Münchenu već 1949. udrugu Hrvatski caritas (Caritas Croata). Kad je 1957. Münchenska biskupija ustanovila posebni odio Caritasa za pomoć stranim radnicima i hrvatski su radnici u biskupijskom Caritasu dobivali savjete na materinjem jeziku i nalazili potporu u svojim potrebama. Uz društvo Hrvatsko obiteljsko kolo, koje ima uglavnom socijalno značenje, i na katoličkim načelima okuplja hrvatske obitelji, potpuno je karitativno usmjerena dobrotvorna udruga Ruke dobrote, osnovana 1995. za pomoć stradalima u domovinskom ratu, i tijesno je povezana s Hrvatskom katoličkom misijom.

Premda Crkva, u svom poslanju, nema izravni cilj širiti kulturu, već naviještati evanđelje, za izvršenje njezina poslanja kultura joj je neophodno potrebna. Nije zbog toga ništa neobično da su i oko Misije u Münchenu spontano nastala različita kulturna društva o kojima autor govori u posljednjem poglavlju (181–194). To su Hrvatska katolička zajednica, koja je osnovana 1948. a bila je otvorena svim Hrvatima, pa je sljedeće godine brojila skoro dvije i pol tisuće članova. Kako se ona, u neku ruku, poklapala sa misijskom zajednicom, porastom broja Hrvata koji su kasnije dolazili na privremeni rad ona se nečujno ugasila, jer

je organiziranje života hrvatskih vjernika preuzela zapravo Misija, u koju su vjernici imali više povjerenja. Neko vrijeme je pri Misiji djelovalo i Hrvatsko katoličko akademsko društvo »Stepinac«, a od 1990. do 1996. Hrvatsko kulturno društvo Antun Gustav Matoš. Duže je od njih potrajala folklorna skupina, iako bez posebnih pravila, ustanovljena je 1970. a održala se do danas. Knjizi je dodano i nekoliko priloga: o odnosima Hrvatske i Bavorske, leksikon osoblja, popis voditelja, pomoćnika i suradnika Misije, popis podupiratelja proslave 50. obljetnice, pogovor izdavača, sažetak na njemačkom (knjiga se istovremeno pojavila i na njemačkom jeziku s hrvatskim sažetkom), kazala osobnih i zemljopisnih imena itd.

U tehničkom je pogledu monografija raskošno uređena. Osobno mi se, čak, čini da ponekad ugođaj oka odvlači pozornost od sadržaja teksta. Sagledavši monografiju u cjelini, može se ustvrditi da je ona izvoran i dragocjen doprinos za povijest hrvatske Crkve u iseljeništvu.

Vicko KAPITANOVIĆ

Don Kažimir LJUBIĆ, 1835.–1897., *Život i djelo*, Makarska 1998. (Makarski zbornik 3.) Zbornik radova sa znanstvenog skupa *Don Kažimir Ljubić, 1815.–1897., Život i djelo*, održanog u Makarskoj 23. listopada 1997., Makarska 1998., 295 str. ilustr.

Zbornik je svojevrsna Ljubićeva apoteoza na poliptihu povijesti XIX. stoljeća, na kojem u središnjem okviru, iz mnoštva poznatih osoba hrvatske povijesti i istaknutih Makarana i Primoraca izranja povijesni Ljubićev lik. Tu skupinu likova, političara, kremenjaka, državotvoraca, ali i talijanaša, srbofila, sebeljubaca, koji se otimaju o Makarsku i hrvatsku zemlju, rastežući je svaki na svoj kraj, a oko njih se opet okupljaju manje skupine njihovih sljedbenika i pripuza, ocrtao je jednostavnim potezima pera Frane Glavina (11–40). Tek nabačeni likovi doimaju se upečatljivo upravo svojim oprečnim idejnim stavovima. Nasuprot nekim Makaranima koji su u Makarskom primorju vidjeli samo Srbe, neke svjesne, a neke bez srpske svijesti ali, svugdje Srbe, po porijeklu, po jeziku po običajima« (33) Ljubić je želio vidjeti Hrvate, kao nezavisan narod »slobodan i čvrst u svojoj kući« (127). Slavko Kovačić je do u sitnice prikazao lik dječarca, koji izrasta iz potrgovčene seoske obitelji koja se pretvorila u građansku, sposobnog studenta, koralnog vikara, kapelana i propovjednika, glagoljaša neuobičajenog držanja (dugačke kose koja se spušta iza ušiju, obučena u široke hlače i s visokim šeširom), što je njegovim političkim neprijateljima, koji mu nisu mogli pronaći veće nedostatke, poslužilo za optužbe kod crkvenih vlasti (41–63). Preselivši se 1868. godine u Zadar, gdje je ostao do 1877., Ljubić se, premda svećenik, pretežno bavio kulturnim i političkim poslovima. Bio je tajnik Matice Dalmatinske i razvio opsežnu spisateljsku djelatnost, uređujući Koledar i objavivši nekoliko knjiga, što je iscrpno ocrtao Tomislav Španje (81–104). Godinu dana (1870.–1871.) Ljubić je ujedno bio i urednik *Narodnog lista* i kako izvrsno zapaža Nevenka Bezić Božanić, snažnije ga usmjerio u hrvatskom duhu (105–112). Stijepo Obad oslikao je Ljubića kao zastupnika općina, Makarske, Vrgorca i Metkovića, u dalmatinskom saboru, u koji je bio biran Pavli-